

HVORDAN SKAL VI FORSVARE HUMANIORA?
 Perspektiver fra USA

nr 3, 2011
 (28. årgang)
 ss 273 - 283

Toril Moi, toril@duke.edu
 Professor, Literature Program, Duke University

Norsk debatt om humaniora er forskjellig fra den amerikanske. I USA er begrepet knyttet til et dannelsesideal som ikke har tradisjoner i høyere utdanning i Norge. Hva kan vi lære av den amerikanske forståelsen av humaniora? Humanister bør forsvare universitetet, bygge allianser med kolleger i andre fag og vise konkret hvilken kunnskap og verdier humanistiske fag står for. Humanistisk forskning er personlig forskning. Programstyring er ikke alltid det beste.¹

BEVILGNINGENE TIL HUMANIORA utgjør bare tre prosent av Norges forskningsråds totale budsjett. Tekniske og naturvitenskapelige fag får over 60 prosent (Lindgren, 2011: 4). Humanistiske studier i Norge ekspanderte etter Høgskolereformen i 1994, men nå går studenttallene tilbake. Noen humanistiske studier legges ned. Den norske situasjonen er ikke enestående. Særlig godt kjent er situasjonen i Storbritannia, takket være Stefan Collinis kritikk av kravet om at humanistisk forskning skal ha direkte og rask «impact» (effekt, påvirkning) utenfor akademia (Collini, 2009). I USA har National Endowment for the Humanities (NEH) fått sine små bevilgninger nedskåret med en tredjedel siden 1994. De enorme budsjettene til National Institutes of Health (NIH) og National Science Foundation (NSF) er derimot blitt mer enn fordoblet (Jaschik, 2011).

I denne artikkelen skal jeg legge fram noen av forutsetningene for diskusjonen av humaniora i USA. En forståelse av den historiske og institusjonelle situasjonen som gir mening til den amerikanske debatten om humaniora, hjelper oss til å se klarere både hva vi kan lære av USA og hva som er spesifikt for norske forhold.

Humanioras betydninger

Ordet humaniora er latin og betyr det som har med mennesket å gjøre. For mange høres det ganske abstrakt og fremmed ut. I motsetning til det amerikanske «humanities» skaper det norske «humaniora» ikke spesielt sterke assosiasjoner til menneskelighet eller menneskekjærlighet. Ordet har heller ingen lang tradisjon i norsk språkbruk. Da jeg dro til Bergen for å studere filologi ved Det historisk-filosofiske fakultet i 1971, var det ingen som snakket om å studere «humaniora». Når kom ordet egentlig inn i alminnelig norsk språkbruk? Fredrik Thue, som var generøs nok til å forske litt på saken, fortalte meg at i Norge ble ordet lenge bare brukt i latinske titler, som for eksempel i NAVFs årbok *Humaniora Norvegica*: «Den første norske boktittel der ordet humaniora forekommer, er faktisk NAVFs humaniora-utredning fra 1974!» (epost, 26. januar 2011).

At ordet først kommer i gjengs bruk via en offentlig utredning, får meg til å tro at i denne sammenheng er ordet en oversettelse av det amerikanske *humanities*, som

hadde vært gjenstand for mange amerikanske utredninger i etterkrigstiden. Alt i 1947 bestilte president Truman rapporten «Higher education for American democracy». Nye rapporter kom i 1964 og i 1980 (se kap. 6 i Harpham, 2011). I februar 2011 ble det kunngjort at det snart kommer én til. Kongressen har bedt The American Academy of Arts and Sciences om å nedsette en komité som skal svare på spørsmålet om hvilke ti tiltak landet først og fremst bør gå inn for for å «maintain national excellence in the humanities and social scientific scholarship and education» (American Academy of Arts and Sciences, 2011). Alle disse komiteene bygger på en grunnranke om at humaniora er en vesentlig del av en form for utdanning som ikke bare har gjort amerikanske universiteter verdensledende i innovasjon, nytenking og kreativitet, men som også styrker demokratiet ved å utdanne velinformerte borgere med kritisk sans (se Alexander og Warner, 2010).

Den norske debatten om humaniora handler ikke om demokrati og kreativitet. Likevel har norsk og amerikansk forståelse av humaniora felles røtter. Begge følger tyskerne i å dele kunnskap i tre store felt: naturvitenskaper, samfunnsvitenskaper og «åndsvitenskaper» (*Geisteswissenschaften*). Begge tradisjonene er også inspirert av det tyske idealet om at universiteter skal drive med spesialisert forskning. Her må en likevel merke seg at amerikanerne ikke bruker ordet «vitenskap» om humanistisk forskning. I USA er humanister alltid *scholars* (lærde), aldri *scientists*. I motsetning til Tyskland og Norge har USA dessuten holdt fast på et ideal om allmenndannelse på universitetsnivå. I mellomkrigstiden utviklet universitetet i Chicago et epokegjørende allmenndannende pensum for den fireårige bachelorgraden, samtidig som doktorgraden ble gjort til et intensivt forskningsorientert studium. I denne utdanningsmodellen er det vanlig å diskutere *humanities* både i forbindelse med en viss type forskning og en viss type pedagogikk. Men denne doble modellen finnes ikke i andre vestlige land.

Et engelskspråklig land som Storbritannia har tradisjonelt ikke hatt noe begrep om *humanities* i det hele tatt. I Oxford fantes det tradisjonelt en motsetning mellom *litterae humaniores*, studiet av det sekulære (klassiske språk og tekster) og teologi, som ble kalt *Divinity*. Min elektroniske utgave av *Oxford English Dictionary* fra 2009 forklarer at i flertall brukes ordet *humanity* som et uttrykk for det en kan kalle renessanse-humanistisk lærdom og litteratur (latin, gresk, grammatikk, retorikk, poetikk).

I Frankrike er begrepet *sciences humaines* – vitenskapene om mennesket – veletablert. Dette begrepet er bredere enn det amerikanske og betyr «alt som har med mennesket å gjøre». Dermed inkluderer det arkeologi, geografi, jus, sosiologi og antropologi i tillegg til historie, filosofi, litteraturvitenskap osv. Den franske inndelingen fremhever dermed motsetningen mellom «harde» naturvitenskaper og «myke» menneskevitenskaper.

I Norge defineres humaniora stort sett som en rekke spesialiserte universitetsfag. På spørsmålet om hva som holder disse fagene sammen, svarer nordmenn vanligvis at humaniora er «fortolkningsvitenskaper» eller som fag som har med tekst og tekstlesning å gjøre (Øyen, Müftüoğlu og Birkeland, 2011; Asdal et al., 2008). I USA ville dette være en ufullstendig definisjon. Amerikanerne legger nemlig også stor vekt på

at humanistiske fag handler om mening og verdier, og at humanister forsøker å forstå enkeltmenneskets erfaringer i historien. Dessuten inkluderer mange amerikanere utøvende og skjønne kunster (*arts*) i humaniora-begrepet. Selvsagt har slike definisjoner uklare grenser. Teologi, jus, politisk teori og historie har alle en fot på humanistisk terreng. Men viktigst av alt, fra et amerikansk perspektiv, er sammenhengen mellom *humanities* og idealet om en *liberal arts*-utdannelse.

Et amerikansk utdanningsideal: sammenhengen mellom Liberal Arts og Humanities

Høsten 2010 la statsuniversitetet SUNY-Albany ned fransk, russisk, italiensk, klassisk og teatervitenskap. Dette skapte stor brudulje. Presidenten ved Harvard, Drew Gilpin Faust, understreket at Harvard fremdeles satset på humanistiske fag (Cooper, 2010). Dette fikk mange til å bekymre seg over at humaniora vil bli reservert for rike privatuniversiteter, noe som ble oppfattet som urettferdig og som en trussel mot frihet og demokrati. I dette argumentet ligger det en tese om at humaniora er et amerikansk samfunnsgode, en essensiell del av det som kalles en *liberal arts*-utdannelse som ikke må forbeholdes en privilegert elite, både fordi kunnskap om språk, kunst, litteratur, filosofi og så videre er et gode i seg selv, og fordi mange mener at det nettopp er denne utdanningen som har gjort Amerika stort.

Hva er en *liberal arts*-utdannelse? Det finnes ikke noen god norsk oversettelse. I USA er *liberal arts* en fireårig utdannelse som fører fram til bachelorgraden.² I de to første årene må alle studere et bredt utvalg av fag. Det er ikke uvanlig å se krav om at studenter skal innom litteratur, språk, filosofi, historie, statsvitenskap og naturvitenskaper. De beryktete kulturkrigene på 1980-tallet hadde røtter i radikal uenighet om hvilket pensum et *liberal arts*-college skulle tilby: klassikere eller poststrukturalistisk teori? Shakespeare eller Hollywood?

Liberal arts-tradisjonen bygger på det tyske idealet om *Bildung*, eller dannelse. (Bak denne tradisjonen skimter vi også sporene av de klassiske *trivium* og *quadrivium*.) Amerikanske universiteter tar sikte på å forme karakteren til studentene, å hjelpe dem til å utvikle kreativitet og evnen til sympati og forståelse. Viktigst av alt er evnen til kritisk tenkning. Trening av det aktivt utforskende, kritiske intellektet er ett av de erklærte målene for en utdanning som stolt tar sikte på å gjøre studentene til aktive deltakere i den demokratiske prosessen. (Kritisk tenkning i denne forstand er ikke nødvendigvis det samme som vitenskapskritikk.)³ *Liberal arts*-idealet legger derfor stor vekt på undervisning: lærerens oppgave er ikke bare å formidle kunnskap, men å inkarnere en viss – nysgjerrig, kritisk, etisk forsvarlig – holdning til kunnskap.

Når det gjelder bachelor-utdanningen, sverger også store universiteter til *liberal arts*-idealet. Mitt eget universitet presenterer seg slik: «Duke University's mission is to provide a liberal education for our undergraduates. This means we empower our students to find their own academic paths by teaching them to reason and to empathize in unprecedented ways» (Duke University, 2011). Et norsk universitet ville aldri finne på å inkludere opplæring i medfølelse som del av sin kjerneoppgave. Ut fra et *liberal arts*-ideal er dette derimot helt naturlig.

De to siste årene velger studentene en fordypning [*major*], som ofte består av ti kurs, og også kan omfatte en liten avhandling. (Ved Duke tar studentene fire eller fem kurs per semester.) Selv om valget av fordypning kan være avgjørende for noen yrkesvalg, er hovedformålet med denne utdannelsen å gi studentene bred allmenn-dannelse og innsikt i arbeid på relativt høyt nivå innenfor ett fag. Fordi bachelorgraden ikke tradisjonelt har vært yrkesforberedende, oppstår det en skarp motsetning mellom *college* (de første fire årene) og *professional school* (profesjonsutdanning). Etter bachelorgraden begynner amerikanerne nemlig på skolen: de går på *law school*, *business school*, *medical school* eller driver med doktorgradsstudier (*graduate school*).

Arbeidsgivere rekrutterer studenter fra humanistiske fag ut fra en tanke om at de har gode allmennekunnskaper og store kritiske evner og dermed lett kan tilegne seg det nødvendige for å beherske en jobb enten den er i næringslivet, statsadministrasjonen eller private organisasjoner. Akkurat denne holdningen er nå under sterk debatt i USA. Det er kommet ut dusinvis av bøker som argumenterer for eller mot *liberal arts*-idealet. Finanskrisen har ført til at mange ikke lenger synes de har råd til å betale i dyre dommer (enten pengene kommer fra private lommer eller fra skattebetalerne) for at ungdommen skal bli allmenndannet. Amerikansk ungdom trenger mer matnyttig utdanning, hevder mange.

Nussbaum og Fish: to amerikanske forsvar for humaniora

Martha Nussbaum tar opp denne kritikken i sitt mye omtalte forsvar for humaniora, *Not for profit: Why democracy needs the humanities*. Boka bygger helt og fullt på *liberal arts*-idealet, som Nussbaum på typisk amerikansk vis forbinder med et pedagogisk ideal om aktiv læring og utvikling av kritisk sans. Hun tar også for gitt at opplæring i skapende eller utøvende kunst er en selvfølgelig del av en humanistisk utdanning.

En *liberal education* handler ikke om passiv læring av fakta, skriver Nussbaum, men om «challenging the mind to become active, competent, and thoughtfully critical in a complex world» (Nussbaum, 2010: 18). Studiet av estetiske uttrykk skjerper den kritiske sansen og forhindrer ensretting. Demokratiske samfunn trenger humaniora, kunst og litteratur fordi de former evner som er helt nødvendige for borgere i et demokrati. Dette gjelder blant annet evnene til å tenke klart om politiske spørsmål, vurdere politiske ledere kritisk, anerkjenne andre borgere som mennesker med like rettigheter, føle omsorg for andres liv og se ens egen nasjon som en del av en komplisert verdensorden (se Nussbaum, 2010: 25–26).

Nussbaum forklarer aldri hvorfor frie, klarttenkende individer nødvendigvis vil bli demokratisk innstilte borgere. Ayn Rand trodde også at hun forsvarte originalitet og individets frihet. Blir vi virkelig flinkere til å forstå andre og til å vise omsorg for våre medmennesker ved å lese litteratur og studere kunst? Men dersom en leser den som en oppdatert oversikt over *liberal arts*-idealet, er Nussbaums bok eksemplarisk.

Det finnes andre måter å forsvare humaniora på. I sin reaksjon på nedskjæringene ved SUNY-Albany påpekte den kjente litteratur- og jusprofessoren Stanley Fish at der-

som kriteriene er produktivitet og effektivitet, kan humaniora rett og slett ikke vinne: «What can you say to the tax-payer who asks, 'What good does a program in Byzantine art do me?' Nothing» (Fish, 2010a). I en oppfølgingsartikkel staket han ut et helt annet forsvar for humaniora enn Nussbaum. Å be humaniora om å vise at de er samfunnsnyttige og lønnsomme, er å stille feil spørsmål, hevder Fish: «The right question is how do you – that is, your program of research and teaching – fit into what we are supposed to be doing as a university» (Fish, 2010b).

For en gangs skyld er jeg enig med min tidligere kollega. For å forsvare humaniora må vi forsvare det humanister driver med i forhold til selve ideen om hva et universitet er, og hva det skal stå for. Historisk har universitetet vært den eneste institusjonen som har hegnet om idealet om åpen og uhildet søken etter kunnskap uten hensyn til profittmotiver, politisk korrekthet eller forbigående popularitet. Utfordringen for universitetene i dag er å finne ut hvordan de skal klare å holde fast på denne oppgaven i en situasjon der maktavere og marked i stadig større grad ønsker å legge rammene for hva bevilgningene skal brukes til. Å støtte universitetet som uavhengig institusjon er å støtte humaniora.

Kan humanister bygge allianser på universitetet?

Som nedskjæringsene i Norge og USA viser, er humanistiske fag under press også på universitetet. Humanister kan ikke ta for gitt at andre forskere forstår hva de driver med. De må bygge allianser med kolleger fra andre fag. De må overbevise dem om at humanistisk undervisning og forskning er viktig og relevant i forhold til hva universitetet står for. Men denne oppgaven er ikke enkel, for forskjellige disipliner har ofte helt forskjellige kriterier for hva som skal regnes som god forskning.

Den fransk-amerikanske sosiologen Michèle Lamont har skrevet en tankevekkende bok om hvilke kriterier amerikanske akademikere bruker til å vurdere forskning. I *How professors think: Inside the curious world of academic judgment* studerte hun forhandlingene som foregikk i tverrfaglige komiteer for prestisjetunge forskningsstipend (Lamont, 2009). Lamont delte forskerne i tre grupper: humanister, historikere og samfunnsvitere (naturvitere var ikke representert). Det viste seg at humanister utelukkende bruker forståelsesbaserte («comprehensive») og konstruktivistiske kriterier for å vurdere forskning, mens samfunnsvitere også vurderer søknader ut fra positivistiske og utilitaristiske kriterier. Historikere inntar en mellomstilling (for en mer utførlig redegjørelse, se Lamont, 2009: 57–58).

Lamont viser at humanister får problemer når de skal legitimere sin forskning i forhold til samfunnsvitere som vurderer ut fra den positivistiske modellen. Men problemene ble overvunnet når humanistene klarte å mobilisere tverrfaglig støtte, det vil si når forskere fra andre fag innenfor og utenfor humaniora hjalp til med å forklare premissene for prosjektet som skulle vurderes. Den stygge andungen i tverrfaglig vurdering viste seg å være filosofi. Filosofene klarte stort sett ikke å skrive forskningsprosjekt som andre enn filosofer kunne forstå, noe som gjorde at de fikk uforholdsmessig få stipender.

Humanister vil altså vinne på å formidle de grunnleggende premissene for forskningen sin så klart som mulig, først til andre humanister, så til andre akademikere, og dernest til et videre publikum. Men samtidig lærer vi av Lamont at det ikke nytter å be forskere om å legitimere seg på premisser som står fagfeltene deres helt fremmed. Humanistisk forskning kan aldri tilfredsstille positivistiske kvalitetskriterier. Fagfeltene selv bestemmer kriteriene for hva som skal gjelde som fremragende forskning. En forskers jobb er først og fremst å drive med god forskning på sitt felt. Dette tjener også universitetet best, både på kort og langt sikt.

Nyttig utdanning og samfunnsrelevant forskning

I Norge finnes det ingen utdanningsinstitusjoner på universitetsnivå som bygger på *liberal arts*-idealet. Vi har institusjonalisert et annet ideal, nemlig tanken om at alle studier etter videregående skole skal føre til relevant arbeid. Dermed havner humanistiske fag i en situasjon der disse studiene konstant må bevise at de er matnyttige. Denne situasjonen gjør det umulig å forsvare humaniora i Norge ved å snakke om dannelse og forming av karakteren uten å høres ut som en gammeldags skjønning.⁴

I Norge handler debatten om humaniora verken om karakterforming, dannelse og demokrati eller om hva et universitet er, men om forskning og bevilgninger til forskning. (Den handler også om om hva universitetet kan gjøre for å skaffe studenter på humanistiske fag gode utsikter til relevant jobb, men det er et spørsmål som ville kreve en egen artikkel.) Debatten om forskning foregår dessuten innenfor en ramme der store deler av forskningsmidlene fordeles gjennom langsiktige sentralstyrte programmer. Til og med det som kalles fri prosjektstøtte er ikke støtte til enkeltpersoners personlige prosjekt, men til forskergrupper støttet av institusjoner (Forskningsrådet, 2011a).

I Norge må humanister derfor legitimere seg på forskningsbyråkratenes premisser. Forskningsrådets nasjonale strategi for humanistisk forskning fra 2008 har som overordnet mål å «bidra til å synliggjøre den samfunnsmessige betydningen av humanistisk forskning». Nytteperspektivet er også viktig: «Det er nettopp ved å integrere humanistiske perspektiver i sosial og teknologisk innovasjon at samfunnet kan få nytte av den humanistiske forskningen,» skriver byråkratene. Humanister må innse at fagene deres har stort «ubrukt potensial som må settes i spill for at synligheten kan styrkes». Humanistene må fornye seg, kaste seg ut i «nettverkstiltak» og «innovasjonsprosesser» og «delta på nye arenaer» for å «møte viktige kunnskapsbehov fra samfunns- og næringsliv». Dette vil føre til «anvendelse av humanistisk forskning og synliggjøring av humanioras samfunnsrelevans» (Forskningsrådet, 2008).

Jeg liker ikke dette språket. Det er sjelløst, anonymt og abstrakt. Det bygger ikke på språket forskere bruker når de snakker fag. Dermed blir det vanskelig for forskerne å begripe hva det er byråkratene vil de skal gjøre. I verste fall kan dette oppleves som et Kafka-aktig mareritt der humanister føler at de er anklaget for noe, men at de aldri klarer å finne ut hva anklagen går ut på.

Kravene om samfunnsrelevans og nytte i den nasjonale strategien har nå ført til oppretningen av SAMKUL, et nytt program styrt av Forskningsrådet. SAMKUL er kort for «samfunnets kulturelle forutsetninger». Programmet legger opp til at humanistisk forskning skal framskaffe et nytt «kunnskapsgrunnlag for samfunnsmessige veivalg,» som lederne av SAMKUL-prosjektet, Tor Lunde Larsen og Jon Holm, skriver i *Aftenposten* (Larsen og Holm, 2011). Problemet er at så lenge programmet insisterer på at «samfunnsutviklingens kulturelle forutsetninger» er det overordnede problemet som skal belyses, vil det i praksis utelukke mye viktig og interessant humanistisk forskning. Kriteriene for hva som er «samfunnsrelevant» forskning er nemlig ikke alltid de samme som fagenes egne kriterier for god forskning.

«Samfunnsutviklingen» er rett og slett ikke noe hovedemne for de fleste humanistiske fag. (Derimot er det en utmerket beskrivelse av hva samfunnsvitere er opptatt av.) Slik jeg leser de korte tekstene som foreligger på SAMKULS nettsider, vil felt som kulturteori, religion, historie og anvendt etikk finne det enklere å tilpasse sine kriterier for kvalitet til utlysningen enn for eksempel estetiske fag (Forskningsrådet, 2011b). Forskere opptatt av fortidens kunst og kultur (egyptologi, Caravaggio, Shakespeare) eller av spørsmål i analytisk filosofi kan få problemer med å vise at de har noe å si om «samtidens veivalg». Det er jo i og for seg greit: et tematisk spesifikt program har ikke noe ansvar for å fremme alle humanistiske disipliner. Spørsmålet er om dette er bevisst politikk.

Jeg er ikke mot «samfunnsrelevant» og «nyttig» forskning. Jeg er mot kravet om at dette skal være de eneste verdiene som humanistiske forskere må legitimere seg i forhold til. Jeg forstår utmerket godt at det går an å oppfinne mer eller mindre overbevisende forbindelser mellom et hvilket som helst prosjekt og noe så vagt som «samfunnsutviklingens kulturelle forutsetninger». Men hvorfor skal humanister måtte gjøre noe slikt for å ha sjanse til å få forskningsmidler?

Idealet må være at et program som SAMKUL trekker til seg gode prosjekter som naturlig faller inn under prosjektets formål, samtidig som Forskningsrådet og universitetene sørger for at det finnes mange andre muligheter for forskningsfinansiering for fremragende prosjekter som ikke gjør det.

Individuelle prosjekter eller programstyring? Om dømmekraften og det personlige

USA-baserte humanister har ofte fortalt meg hvor forbauset de er over de store europeiske forskningsprogrammene. De oppfatter denne måten å organisere humanistisk forskning på som et lite gjennomtenkt forsøk på å etterape arbeidsformene til naturvitenskapene. I USA søker individuelle forskere hovedsakelig om forskningsstipend for individuelle prosjekter. (Unntakene fra denne regelen er store edisjons- og utgivelsesprosjekter, visse typer databaserte prosjekter osv.)

Tanken i USA er at det humanister trenger mest av alt for å skape god forskning, er tid til å skrive. Amerikanske forskere får prestisje av å få stipend fra Guggenheim- eller Rockefeller-stiftelsene, fra NEH eller fra National Humanities Center. De enkelte universitetene støtter også individuelle humanister med forskningsfri og prosjekt-

midler. Det finnes selvsagt programsatsinger også i USA: stiftelser og sentre har tema-år eller reserverer noen stipender for spesifikke fagfelt eller emner. Men selv innenfor en slik ramme er søknadsprosessen personlig og individuell. Vekten legges både på prosjektets kvalitet og søkerens evne til å gjennomføre prosjektet, noe som vanligvis måles ut fra produktivitet. I USA ville det være utenkelig å tildele midler til en forsker eller postdoktorkandidat uten først å studere hans eller hennes cv inngående.

Når det gjelder humanistisk forskning, virker denne individualismen utrolig produktiv. Grunnen er at humanistisk forskning bygger på dømmekraften slik Kant forstod den. Dømmekraften må utøves av det enkelte subjektet, som deretter forsøker å vise andre hva han eller hun har sett eller forstått. Dermed blir humanistisk forskning avhengig av forskersubjektet, av det personlige perspektivet til den enkelte forskeren, på en helt annen måte enn forskning innenfor andre disipliner. I de fleste humanistiske prosjekter er det umulig å delegere forskningsarbeidet til assistenter, for kunst og litteratur og filosofi er ikke «data» i samfunnsvitenskapelig forstand, men noe som den enkelte forskeren selv må tilegne seg. Om jeg vil skrive om Platon, kan jeg ikke la en assistent lese Platon for meg. Derimot kan det være nyttig å diskutere Platon med assistenter, studenter og kolleger som også har lest ham. Det er nettopp denne forskjellen mellom humaniora og andre kunnskapsformer som den amerikanske distinksjonen mellom «scholars» og «scientists» fanger opp.

Siden USA-basert forskning fremdeles ligger i den internasjonale forskningsfronten innenfor humaniora, er det ikke utenkelig at den amerikanske premieringen av enkeltprosjekter og enkeltpersoner faktisk har noe for seg. Av dette følger at dersom størsteparten av forskningsmidlene for humanister knyttes til programmer definert av byråkrater, risikerer vi å undergrave den individuelle kreativiteten som er helt avgjørende for god humanistisk forskning.

Den viktige boken er fremdeles gullstandard innenfor humanistisk forskning. Innenfor humanistiske fag har en avgjørende artikkel sjelden like stor innflytelse som en avgjørende bok. Nesten alle amerikanske humanistiske forskningsstipend forutsetter at resultatet på langt sikt skal bli en bok skrevet av den enkelte forskeren. Norske humanister bør oppmuntres til å gjøre det samme (tellekantsystemet, som ikke forstår hvor stor forskjell det er på en vesentlig bok og en vesentlig artikkel innenfor humaniora, oppmuntrer ikke til bokproduksjon). Det vanligste resultatet av programstyrte europeiske prosjekter ser ut til å være den kollektive artikkelsamlingen. Men uansett hvor god den er, er en artikkel i en antologi ikke like arbeidskrevende som en seriøs og gjennomtenkt bok. Problemet er at det tar så lang tid og krever så mye energi å skrive en god humanistisk bok at en rett og slett ikke kan holde det ut dersom en ikke har et dypt personlig engasjement i emnet. Dermed kan kravet om å tilpasse forskningen til et eksternt definert program komme i konflikt med kravet om å prestere noe på høyt internasjonalt nivå.

Dersom en vil styrke humanistisk forskning i Norge, kan en oppmuntre til større individuell kreativitet ved å øke bevilgningene til frie, individuelle prosjekter. Dersom humaniora virkelig bare får tre prosent av forskningsmidlene i Norge, kan en be-

gygne med å øke satsen til fem prosent, og bruke de to nye prosentene på å gi forskningstid og nettverksmidler til enkeltpersoner ut fra en vurdering som omfatter både prosjektet og personens kvalifikasjoner for å gjennomføre det. Dette vil gjøre det mulig for ambisiøse humanister å satse på prosjekter de selv brenner for, i forvisning om at de har en reell sjanse til å få jobbe med et emne som virkelig betyr noe for dem.

Humanioras verdier

Å forsvare humaniora er å forsvare de verdiene og den kunnskapen disse fagene står for. Humanister er ikke på jakt etter naturlover, ei heller forsøker de å spå om fremtidens kulturgang. (Ejlert Løvborg var tydeligvis samfunnsviter.) Humanister er opptatt av ideer, verdier, tekster og historie. De jobber blant annet med litteratur, film, språk, kunst, kultur, historie, filosofi. Dette er emner mange nordmenn har et sterkt og personlig forhold til (noe de ikke nødvendigvis har til et abstrakt latinsk begrep som «humaniora»).

Humanister må ikke være redde for å si at det finnes andre verdier enn lønnsomhet, nytte og samfunnsrelevans. Om jeg skal dømme etter norske media, setter nordmenn også pris på mange andre verdier: frihet, helse, lykke, kulturell identitet, estetiske erfaringer (bøker, film, konserter, museer), familien, barna, selvtutfoldelse, opplevelsen av å gjøre noe viktig for andre, suksess (forstått som opplevelsen av å klare noe, få noe til) og opplevelsen av å bli anerkjent av andre.

Sosiologen Pål Veiden mener at humaniora bør være stolte av sin unyttighet: «Er ikke humanioras hovedbegrunnelse et rikere liv?» spør han: «Humanister kan med stor styrke vektlegge den unyttige skjønnhet og den gode innsikt, som ikke har forbindelse til organisasjon og orden, bare til den enkeltes moral» (Veiden, 2011: 235–236). Han understreker også humanioras kritiske potensial: nettopp fordi disse fagene representerer idémessige, historiske, etiske og estetiske verdier, blir de en permanent kritikk av markedsøkonomiens logikk. Veidens lovende forsvar for humaniora minner om Martha Nussbaums. Problemet er at han alt i utgangspunktet aksepterer nyttekriteriet (å forsvare unyttighet er ikke det samme som å bryte med kriteriet). For å forsvare humaniora effektivt må vi også foreslå nye kriterier. Vi må understreke at den kunnskapen og de ferdighetene humaniora bidrar med faktisk er av verdi for samfunnet, ikke fordi de alltid forklarer «samfunnsutviklingen», eller fordi de alltid gir oss kunnskap vi trenger for å leve (selv om de av og til gjør det også), men fordi humanistisk kunnskap hjelper oss til å forstå de kulturtradisjonene som har formet oss. Uten humanistisk forskning kan vi ikke forstå vår egen historie og identitet.

De humanistiske fagene holder liv i kunnskapen om menneskets kultur, menneskets uttrykk og ytringer og menneskets verdier og normer gjennom tidene. Disse fagene spør hvordan vi skal forstå menneskers uttrykk og tegn og de materielle sporene etter en forsvunnet kultur. Humanistisk forskning tar opp grunnleggende spørsmål om eksistens, bevissthet, erfaring, mening og verdier. Den handler som oftest om individet heller enn om gruppen eller staten. Hvilke verdier har mennesker utviklet i forskjellige historiske epoker? Hvordan har disse verdiene endret seg over

tid og i forskjellige typer samfunn? Hvilke verdier har mennesker vært villige til å kjempe og dø for? Hvilke erfaringer har fortidens slekter villet formidle til kommende generasjoner? Hva forteller kunstneriske uttrykk oss om eksistensen, samfunnet, livsformene, verdiene og om hva kunst er? Hvordan vil vi bli forstått, som enkeltmennesker, som gruppe, som nasjon? Hvilke faktorer har formet vår identitet? Hvilke myter og ideologier bygger vi opp, om oss selv, om nasjonen, om verdensordenen?

Dette er humanistiske spørsmål, og det finnes ikke noe samfunn som ikke til syvende og sist må forholde seg til dem. Humaniora forvalter kunnskapen om hvordan mennesker har svart på slike spørsmål gjennom tidene. Humaniora gir oss vår historiske hukommelse, vår bevissthet om hvor vi kommer fra og hvem vi er i dag. Humaniora er et samfunns selvrefleksjon og ettertenksomhet. Uten humaniora vil samfunnet ikke bli noe annet enn et hukommelsesløst, byråkratisk teknokrati der ingen lenger spør om enkeltmenneskets erfaringer, eller bekymrer seg om verdier, estetisk erfaring og mening. Å forsvare humaniora er å forsvare et ideal om et samfunn.

Noter

- 1 Jeg takker Cathrine Holst for invitasjonen til å holde foredrag for Vitenskapsteoretisk seminar. Geir Arne Moi og Christine Hamm ga nyttige innspill. Jeg er takknemlig for at Petter Aaslestad leste forelesningsutkastet på kort varsel. Selvsagt er han ikke ansvarlig for noen av meningene mine. En helt spesiell takk til Fredrik Thue, som forsket på ordet *humaniora* på mine vegne.
- 2 For én norsk fremstilling av *liberal arts*-idealet se Hagtvet, 2009.
- 3 Elvebakk påpeker at Dannelsesutvalget legger en norsk tradisjon for «vitenskapsfilosofi og argumentasjonsteori» til det amerikanske *liberal arts*-idealet (Elvebakk, 2010: 101).
- 4 Hagtvet skriver at karakterforming er «et helt glemt felt i debatten om høyere utdanning (ikke minst i Norge)» (Hagtvet, 2009: 11). Se også Mangset, 2010.

Litteratur

- Alexander, L. og Warner, M. R. (2010). Brev, 27. september. Hentet 29.05.2011 fra <http://www.humanitiescommission.org/aboutCommission/letters.aspx>
- American Academy of Arts and Sciences (2011). Pressemelding. Hentet 29.05.11 fra <http://www.amacad.org/news/pressReleaseContent.aspx?i=128>
- Asdal, K., Berge, K. L., Gammelgaard, K., Gundersen, T. R., Jordheim, H., Rem, T. og Tønnesson, J. L. (2008). *Tekst og historie: å lese tekster historisk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Collini, S. (2009). «Impact on humanities». *The Times Literary Supplement*, 13. november. Hentet 28.05.2011 fra http://entertainment.timesonline.co.uk/tol/arts_and_entertainment/the_tls/article6915986.ece
- Cooper, R. K. (2010). «U. Albany's Philips defends cuts; U.S. educators fear loss of the humanities». *The Business Journal*, 18. oktober. Hentet 29.05.2011 fra <http://www.bizjournals.com/albany/stories/2010/10/18/story3.html>
- Duke University. (2011). Mission statement. Hentet 29.05.2011 fra http://www.admissions.duke.edu/jump/academics/our_philosophy.html

- Elvebakk, B. (2010). «Dannelse som fag, eller fag som dannelse?». *Nytt Norsk Tidsskrift*, 27(1–2).
- Fish, S. (2010a). «The crisis of the humanities officially arrives». *New York Times Opinionator* (blog), 11. oktober. Hentet 29.05.2011 fra <http://opinionator.blogs.nytimes.com/2010/10/11/the-crisis-of-the-humanities-officially-arrives/>
- Fish, S. (2010b). «Crisis of the humanities II». *New York Times Opinionator* (blog), 18. oktober. Hentet 29.05.2011 fra <http://opinionator.blogs.nytimes.com/2010/10/18/crisis-of-the-humanities-ii/>
- Forskningsrådet (2008). «Humanistisk forskning: nasjonal strategi». Hentet 29.05.2011 fra <http://www.forskningsradet.no>.
- Forskningsrådet (2011a). «Fri prosjektstøtte for humaniora (FRIHUM)». Hentet 31.05.2011 fra <http://www.forskningsradet.no/no/Detailjulytning/FRIHUM/>
- Forskningsrådet (2011b). «Samfunnsutviklingens kulturelle forutsetninger (SAMKUL)». Hentet 29.05.2011 fra <http://www.forskningsradet.no>
- Hagtvet, B. (2009). «Kunnskap og dannelse foran et nytt århundre: Høyere utdanning og forskning : i Norge møter den globaliserte verden». I Inga Bostad et al., *Kunnskap og dannelse foran et nytt århundre: Innstilling fra Dannelsesutvalget for høyere utdanning*, ss. 4–12. Hentet 27. mai 2011 fra <http://www.uib.no/filearchive/innstilling-dannelsesutvalget.pdf>
- Harpham, G. G. (2011). *The humanities and the dream of America*. Chicago: University of Chicago Press.
- Jaschik, S. (2011). «Call to defend the humanities». *Inside Higher Ed.*, 1. november. Hentet 30.05.2011 fra <http://www.insidehighered.com/news/2010/11/01/humanities>
- Jordheim, H., Rønning, A. B., Sandmo, E. og Skoie, M. (2008). *Humaniora. En innføring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lamont, M. (2009). *How professors think: Inside the curious world of academic judgment*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Larsen, T. L. og Holm, J. (2011). «Humanioras oppdrag». *Aftenposten*, 11. januar. Hentet 30.05.2011 fra <http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/article3982652.ece>
- Lindgren, L. (2011). «Lett match i Vitenskapsakademiet». *Morgenbladet*, 11. mars, s. 4. Hentet 28.05.2011 fra <http://www.morgenbladet.no/apps/pbcs.dll/article?AID=2011703119907&NL=1>
- Mangset, M. (2010). «Blir studentene bedre mennesker i utlandet?». *Nytt Norsk Tidsskrift*, 27(1–2).
- Nussbaum, M. C. (2010). *Not for profit: Why democracy needs the humanities*. Princeton og Oxford: Princeton University Press.
- Veiden, P. (2011). «Hvem skal stoppe moderniteten? – Om de humanistiske fags taperrolle». I Øyen, Müftüoglu og Birkeland (red.), *Humanioras fremtid: Kampen om forståelsen av menneske og samfunn*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Øyen, S. A., Müftüoglu, I. B. og Birkeland, F. I. (red.) (2011). *Humanioras fremtid: Kampen om forståelsen av menneske og samfunn*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.